

Oh my God! – Ó, te jó ég!

Vallási tartalmú indulatszók és indulati kifejezések az angol nyelvű filmszövegek magyar fordításában

Polcz Károly

E-mail: kpolcz@gmail.com

Kivonat: A tanulmány célja, hogy angol filmszövegeket és a magyar szinkronszövegeket tartalmazó korpusz segítségével feltérképezze az angol *God, Oh God, My God és Oh my God* vallási tartalmú indulatszók és indulati kifejezések fordítását. Az indulatszók és indulati kifejezések definiálása és funkcionális kategorizálása után (Ameka 1992) a következő két kutatási kérdésre keresem a választ: hogyan befolyásolja a forrásnyelvi elem diskurzusban elfoglalt helye a fordítói döntéseket, valamint milyen jellemző fordítási megoldások figyelhetők meg az egyes funkciókban? A kutatási eredmények arra engednek következtetni, hogy a fordítók fontosnak tartják a látszólag perifériális indulatszók és indulati kifejezések pragmatikai jelentésének közvetítését, ugyanis a törlések aránya viszonylag alacsony. Az öt azonosított fordítási megoldás közül a fordítók leggyakrabban a vallási tartalmú indulatszóval vagy indulati kifejezéssel történő fordítást alkalmazzák. Figyelemre méltó, hogy ezek a magyar szövegekben jóval nagyobb variabilitást mutatnak a négy forrásnyelvi elemhez képest. A további fordítási megoldások között említhetjük a csak elsődleges indulatszóval történő fordítást, a teljes átalakítást (ld. Klaudy 1999b), az artikulálatlan hangsort, valamint a kihagyást. A tanulmány befejező része röviden érinti az egyes forrásnyelvi és célnyelvi megnyilatkozások pragmatikai eltéréseit.

Kulcsszavak: multimedialis fordítás, szinkronizálás, indulatszók, pragmatika, diskurzus

1. Bevezető

A filmszövegekben gyakran szereplő indulatszók és indulati kifejezések az adott kultúrára jellemző nyelvi elemek. Wierzbicka (2003) szerint az indulatszók használata nyelvenként kvalitatív és kvantitatív eltéréseket mutat. Az egyes kultúrák különböznek abban, hogy ezek a nyelvi elemek milyen funkciókat és jelentéseket hordoznak, valamint használatuk gyakorisága is kultúraspecifikus attól függően, hogy az adott társadalom mennyire korlátozza vagy engedi az érzelmek kimutatását.

Az említett nyelvhasználatbeli különbségek problémája egyre több figyelmet kap a filmszövegek fordításának kutatásában. Chaume (2004) megállapítja, hogy az angol szövegben az *oh* indulatszó gyakran tölt be diskurzusszervező

funkciót, míg a spanyolban kontextustól függően meglepődést vagy csalódást fejez ki. Matamala (2007) rámutat arra, hogy a funkcionális eltérések miatt a spanyol fordítók gyakran kihagyják, vagy más elemekkel helyettesítik az angol *oh* indulatszót. Cuenca (2006) arra hívja fel a figyelmet, hogy az általa vizsgált mintában a spanyol fordító az angol másodlagos expresszív indulatszókat általában csak lexikai szinten értelmezi, a használat gyakoriságát és a pragmatikai jelentést figyelmen kívül hagyja. Így megváltozik a célnyelvi konnotáció és pragmatikai interferencia alakul ki.

A hivatkozott kutatásokból megállapítható, hogy az indulatszók használata kultúraközi pragmatikai problémákat vet fel, ezért indokolt a nagyszámú fordítási tény alapján végzett vizsgálat annak megállapítására, hogy a fordítók hogyan kezelik ezeket a nyelvi elemeket. Angol–magyar nyelvpárban tudomásom szerint hasonló vizsgálatokra eddig nem került sor. Jelen kutatás tárgya tehát azon megoldások feltérképezése, amelyeket a magyar fordítók alkalmaznak az angol filmszövegekben viszonylag gyakran megjelenő *Oh my God* (*Œaj Istenem*) indulati kifejezés következő variációinak megfeleltetésekor: *God, Oh God, My God, Oh my God*.

A 160 véletlenszerűen kiválasztott nyelvi elemet Ameka (1992) rendszere alapján kommunikációs funkciók szerint kategorizáltam. A fordítói megoldások elemzésével a következő két kutatási kérdésre keresem a választ: (1) Hogyan befolyásolja a forrásnyelvi elem diskurzusban elfoglalt helye a fordítói döntéseket? (2) Milyen jellemző fordítási megoldások figyelhetők meg az egyes funkciókban?

A tanulmányban röviden felvázolom az elméleti keret nyelvészeti és pszichológiai aspektusait, bemutatom az adatokat és a vizsgálat módszerét, majd a diskurzusban elfoglalt pozíció és funkció tükrében elemzem a jellemző fordítói megoldásokat, végezetül pedig értékelem az eredményeket, rámutatva a kutatás elméleti és gyakorlati jelentőségére.

2. Az indulatszók meghatározása

Az angol leíró nyelvtan az indulatszókat olyan szófajként definiálja, amelyek nem alkotnak szintaktikai szerkezeteket más szavakkal, inkább expresszív, mint propozicionális jelentéssel rendelkeznek (Huddleston és Pullum 2002: 1361). Ilyen elemek az angol nyelvben például az *ah, hey, oh, ouch, wow, damn, God, Œeez*, stb. A magyar leíró nyelvtan az indulatszókat a mondatszók egyik alosztályaként kezeli. Ezek érzelmeket vagy érzeteket fejeznek ki, mint például a *juj, hú, óh*, stb. (Kugler 2000: 294–295).

Wierzbicka (2003: 290) az univerzális szemantika szempontjából vizsgálódva arra mutat rá, hogy az indulatszók az expresszív jelentésen túl számos specifikus jelentésárnyalatot hordoznak, s mint ilyenek nemcsak a beszélő mentális állapotát kódolják, hanem mentális aktusokat is kifejezhetnek. Ennek alapján megkülönbözteti az emotív, a volitív és a kognitív indulatszókat, amelyek több jelenéskomponensből tevődnek össze. A beszélő az indulatszó

kimondásával különféle jelentéseket implikálhat. Az emotív indulatszó az „*úgy érzem, hogy...*”, a volitív az „*akarok valamit...*”, míg a kognitív a „*gondolok, vagy tudok valamit*”... jelentéskomponenseket tartalmazza (2003: 291).

Ameka (1992) funkcionális szempontból közelíti meg a problémát. Szerinte különbséget kell tenni az elsődleges és a másodlagos indulatszók között. Mindkét típus előfordulhat a megnyilatkozás részeként, valamint önálló megnyilatkozásként is. Az elsődleges indulatszók nem sorolhatók más szófajokhoz. Ilyen például az *ouch*, a *vow*, *oh*, stb. A másodlagos indulatszók szemantikájukat tekintve más szófajokhoz tartoznak. Ilyen például a *god*, *damn*, *lord*, stb. Álláspontja szerint azért kell ezeket az elemeket mégis indulatszóknak tekinteni, mert egyszavas megnyilatkozásként is funkcionálhatnak, s mint ilyenek mentális aktusokra utalnak (1992: 105).

Ameka az indulatszókat kommunikációs funkciójuk alapján három csoportra bontja. Az expresszív indulatszók a beszélő mentális állapotát, a konatívok a kívánságát (pl. figyelemfelhívás), míg a fatikusak a diskurzushoz való viszonyát fejezik ki (pl. visszacsatolás). Az expresszív indulatszók két további alcsoportra oszthatók. Az emotívok érzelmeket kódolnak a beszéd pillanatában (pl. undor, öröm, fájdalom), a kognitívok pedig azt jelzik, hogy a beszélő megértette az információt vagy emlékszik valamire (1992: 113).

Az angol leíró nyelvtan megközelítése azért problémás, mert az expresszív funkción kívül nem veszi számításba az indulatszók diskurzusban betöltött egyéb funkcióit (ld. Huddleston és Pullum 2002). Wierzbicka (2003) csoportosítása sem fedi le teljes egészében a lehetséges funkciókat, ugyanis a fatikus funkcióról nem vesz tudomást. Több kutató is rámutatott arra, hogy az indulatszók diskurzusjelölőként is működhetnek (ld. pl. Ameka 1992: 107, Norrick 2007: 166, 2008: 17). Ebben a szerepben pedig a kommunikáció fatikus funkciójához járulnak hozzá. További nehézséget jelent az elemzés szempontjából, hogy Wierzbicka nem tesz egyértelműen különbséget az elsődleges és a másodlagos indulatszók között. Szemantikai formula segítségével próbálja igazolni, hogy az olyan felkiáltások, mint például a *Christ!* (*Jézusom*) vagy a *damn* (*fenébe*) valójában indulatszót tartalmaznak (Wierzbicka 2003: 291). A magyar leíró nyelvtan sem tesz különbséget az elsődleges és a másodlagos indulatszók között (Kugler 2000: 294–295), továbbá tekintettel arra, hogy a forrásnyelv angol, az elemzésben célszerűnek tűnik a forrásnyelvi rendszerből kiindulni.

Jelen tanulmányban Ameka (1992) rendszerét veszem alapul, ugyanis az általa azonosított kommunikációs funkciók megfelelnek a vizsgálatom tárgyát képező nyelvi elemek diskurzusban betöltött funkcióinak. A *God*, *Oh God*, *My God* és *Oh my God* nyelvi elemeket tehát indulatszóknak és kifejezéseknek tekintem. Ameka (1992) alapján a következő megállapításokat teszem: a *God* másodlagos indulatszó, az *Oh God* egy elsődleges (*Oh*) és egy másodlagos (*God*) indulatszó kombinációjaként jön létre, a *My God* több szóból álló másodlagos indulati kifejezés, az *Oh my God* pedig egy elsődleges indulatszó (*Oh*) és egy másodlagos indulati kifejezésből áll (*my God*). Ezek az elemek a diskurzusban emotív, kognitív vagy fatikus funkciót tölthetnek be.

3. Indulatszók és érzelmek

A vizsgált indulatszók és indulati kifejezések meghatározó kommunikációs funkciója az egyén mentális állapotának, főképpen érzelmeinek kifejezése. A fordítások elemzése akkor adhat megbízható eredményt, ha az érzelmet definíciók alapján kategóriákba tudjuk sorolni. A pszichológia tudománya már az érzelem fogalmának meghatározásakor is nehézségekbe ütközik (ld. pl. Oatley és Jenkins 2001: 129). Ez abból adódik, hogy „az érzelmek [...] komplex rendszerek, melyeket pszichológiai, személyközi, társas és kulturális korlátok és lehetőségek szabályoznak, neurofiziológiai, neuroanatómiai és neurokémiai folyamatok vesznek részt bennük, érintik a kogníciót és a motivációt [...]” (Zajonc 2004: 481). Éppen ezért az Oatley és Jenkins szerzőpáros (2001) Frijda nyomán (1986) csupán munkadefiníciót javasol, amelyből a jelen vizsgálat szempontjából lényeges részt emelem ki: „Az érzelmet általában az okozza, hogy a személy egy fontos dologgal (céljal) kapcsolatban tudatosan vagy tudattalanul relevánsnak értékeli egy eseményt; az érzelmet pozitívnak érzi, ha az esemény segíti, és negatívnak, ha gátolja az ügy előrehaladását” (Oatley és Jenkins 2001: 129).

A definícióban említett értékelést a pszichológia kognitív kiértékelésnek nevezi. A pozitív vagy negatív érzelmi vélekedés tehát a kognitív kiértékelés eredményeképpen jön létre, amely hatással van az érzelem minőségére és intenzitására (Atkinson et al. 2003: 355, 344). A kognitív kiértékelés alapján a szakirodalom megkülönbözteti az elsődleges, vagy más néven alapérzelmet, azonban nincs egyetértés abban, hogy pontosan mely érzelmet sorolhatjuk ide. Frijda (1986: 85) szerint az Ekman és Friesen szerzőpáros felosztása a legelfogadottabb, akik a következő hat alapérzelmet különböztetik meg: öröm, féltelenség, szomorúság, meglepetés, undor és düh. Ezek az emóciók alkotják az egyéb összetett vagy magasabb rendű érzelmek alapját (ld. Takács: 2006: 85).

A vizsgált nyelvi elemek elsődleges és összetett érzelmek kifejezésére is egyaránt alkalmasak, amelyeket a 1–2. példák szemléltetnek. A tanulmányban szereplő példák forrásának jelölése a következőképpen történik: a zárójelben a betűk a sorozat kódját (ld. források), az első szám az évadot, a második két szám az epizódot, míg az utolsó négy szám percben és másodpercben mutatja, hogy a szöveg pontosan hol hangzott el az adott részben. Két szereplő esetén a megszólalókat A és B jelzéssel láttam el.

Az 1. példában a szereplő az *Oh my God* megnyilatkozással az undor alapérzelmét fejezi ki, miután megízlelte a felkínált ételt, míg a 2. példában ugyanez az indulati kifejezés a síró gyermeke miatt aggódó és elkeseredett anya komplex, magasabb rendű emócióját kódolja.

- (1a) *Oh my God!* How did you... it tastes like it's burnt and undercooked.
 (1b) *Uram atyám!* Hogyan...? Olyan, ami odaégett és mégis nyers. (DH 101: 11.32.)

- (2a) *Oh my God!* How long has she been crying?
 (2b) *Ó, Jézus Máriám,* mióta bömböl már? (F 902: 17.08.)

Egy másik felosztás szerint az érzelmeket fázisos és tónusos emóciókra bonthatjuk. A fázisos érzelmi reakció egy kiváltó eseményre vezethető vissza, amelynek kezdete és vége viszonylag könnyen meghatározható (Frijda 1986: 41–42). Az érzelmi reakció segít az egyénnek, hogy kezelni tudja a szituációt. Ilyen például az ijedtség, amelyet a 3. példa mutat be. A tónusos érzelmek viszont spontán keletkeznek közvetlen kiváltó ok nélkül. Az egyén célja a „kielégültség állapotának” elérése. Ide soroljuk például a vágyakozást, az élvezetet és a szeretetet vagy szerelmet (Frijda 1986: 42). Ilyen érzelmet fejez ki az *Oh God* megnyilatkozás a 4. példában, amelyben az anya szeretettel figyelő alvó gyermekét.

(3a) Is somebody out there? *Oh my God!* There's smoke.

(3b) Van ott valaki? *Uramisten!* Tűz van! (DH 101: 37.15.)

(4a) *Oh God*, look at her sleeping. Oh, I love her so much! [...]

(4b) Ó, *Istenem*, nézzétek, hogy alszik! Jaj, de szeretem! [...] (F 902: 05.53.)

Az elemzésből megállapítható, hogy a vizsgált nyelvi elemekben az emberi érzelmek széles spektruma jelenik meg. Az áttekintett szakirodalom nemcsak az összetett, de még az alapérzelmekre sem szolgál egységes definíciókkal (ld. pl. Atkinson et al. 2003, Zajonc 2004, Frijda 1986, Oatley és Jenkins 2001). Úgy tűnik, hogy az emberi psziché megannyi finom rezdülését egyértelműen definiált kategóriába sorolni szinte lehetetlen vállalkozás. A pszichológusok azonban egyetértenek abban, hogy az érzelmek poláris jelleggel bírnak, így viszonylag könnyen pozitív és negatív érzelmekre bonthatjuk őket (Atkinson et al. 2003, Zajonc 2004, Oatley és Jenkins 2001, Ranschburg é. n.).

Megbízható definíciók hiányában jelen tanulmány céljaira a következő elméleti keretet alkalmazom. Amennyiben a vizsgált indulatszók és kifejezések a verbális érzelmerkifejezés eszközeiként jelennek meg a diskurzusban, akkor az általuk kifejezett érzelmeket a pozitív, illetve negatív érzelmek kategóriájába sorolom. Az emóciót pozitívnak értékelem akkor, ha a tevékenység, amelyre készlet, sikerrel kecsegtet, negatívnak, amennyiben kudarc várható (Ranschburg é. n.: 7). A pozitív érzelem általában arra sarkallja a személyt, hogy közeledjen a kiváltó eseményhez, a negatív érzelem pedig arra, hogy távolodjon tőle. (Zajonc 2004: 487–488).

4. Az adatok és a vizsgálat módszere

A kutathatóság érdekében az angol nyelvű korpusz összeállításánál fontos szempont volt, hogy a szövegek digitális formában is rendelkezésre álljanak. A vizsgálat céljaira így felállított korpusz a következő sorozatok összesen 56 részét tartalmazza: *Alias* (*Alias*) [A], *Crime Scene Investigation: CSI* (*A helyszínelők*) [CSI], *Desperate Housewives* (*Született feleségek*) [DH], *Friends* (*Jóbarátok*) [F], *Gilmore Girls* (*Szívek szállodája*) [GG], *Grey's Anatomy* (*Grace Klinika*) [GA], *Lost* (*Eltűntek*) [L], *Orange County* (*Narancsvidék*) [OC]. Ez a szövegmennyiség

hozzávetőleg 38 játékorát jelent. A vizsgálatban szereplő 160 forrásnyelvi elem azonosításában a Wordsmith Tools számítógépes alkalmazás segített. A célnyelvi fordításokat manuálisan a DVD-k magyar szövegeiben kerestem meg. Minden fordítótól az első 20 előfordulás került az adatbázisba.

Az elemzés első fázisában rögzítettem, hogy a kérdéses nyelvi elemek a forrásnyelvi diskurzus mely pontjain fordulhatnak elő, majd pedig azt vizsgáltam, hogy a fordítás során hogyan változik az adott elem célnyelvi pozíciója.

Az indulatszók és kifejezések diskurzusban elfoglalt helyét a megnyilatkozás és a beszédturnus alapján határoztam meg. A megnyilatkozás úgy definiálható, mint „két hallgatás között elhangzó beszédmennyiség” (Szikszaíné 2004: 479). Nem más, mint „a mondatnak beszédhelyzetben való használata” (Kiefer 2007: 38). Ez a megközelítés a beszélt nyelvben, különösen az indulatszók esetében hasznos, hiszen ezek nem határozhatók meg a mondat kategóriájának segítségével (Kiefer 2007: 39). A beszédturnus az a beszédmennyiség, amelyet az adott beszélő mond, mielőtt a másik megszólal (Tsui 1994: 7).

A vizsgált nyelvi elemek a diskurzusban szerepelhetnek mint önálló megnyilatkozások. Ekkor önálló beszédturnust is alkothatnak, de előfordulhatnak turnuskezdő elemként vagy a turnusba ékelve, valamint a turnus végén is. A megnyilatkozásokban állhatnak a megnyilatkozás elején vagy a megnyilatkozásba ékelve.

Az elemzés második szakaszában Ameka (1992) rendszere alapján meghatároztam az indulatszók és kifejezések funkcióját, valamint a magyar szövegek alapján azonosítottam az adott funkcióra jellemző fordítói megoldásokat. Ameka (1992: 113) arra is felhívja a figyelmet, hogy az indulatszók és kifejezések multifunkcionális elemek, s mint ilyenek egyszerre több funkciót is betölthetnek. A besorolásnál a domináns funkciót kell figyelembe venni. Az elemzett minta azt mutatja, hogy a domináns funkció nem mindig határozható meg egyértelműen. Az indulatszók és kifejezések számos esetben legalább két funkcióval írhatóak le megbízhatóan. A kognitív vagy fatikus funkciót betöltő elem is hordozhat némi, de nem elhanyagolható pozitív vagy negatív érzelmi töltetet. Ezért az elemzés megbízhatósága érdekében a nyelvi elemeket két funkció mentén elemzem. Az érzelmi töltetet (pozitív vagy negatív) nemcsak a tisztán emotív, hanem a kognitív és a fatikus osztályba sorolt elemek esetében is jelzem. Az érzelemmentes elemeket semlegesnek tekintem. Az elemzés módszerét az 5–7. példák szemléltetik.

Az 5. példában a férj új gépkocsival lepi meg a feleségét, aki az *Oh my God* megnyilatkozással ad hangot örömének. Az öröm pozitív érzelemként kategorizálható, az indulati kifejezés tisztán emotív funkciót tölt be.

(5a) *Oh my God!* Carlos, what have you done?

(5b) *Ó, te jó ég!* Carlos, mit műveltél? (DH 102: 32.10.)

A 6. példában a férfi szereplő (A) az első randevúra emlékezteti a barátnőjét (B). Az *Oh God* megnyilatkozás kognitív funkciót tölt be, mert tartalmazza az „emlékszem” jelentéskomponenst, de ugyanakkor a kontextusból az is megállapítható, hogy a megnyilatkozás pozitív érzelmet is hordoz, mivel a hölgy

szívesen emlékszik vissza. Tehát ebben az esetben az *Oh God* megnyilatkozás kognitív indulati kifejezésnek minősül pozitív érzelmi tartalommal. A fordításból látszik, hogy a magyar szövegben ez némiképp megváltozhat, de erre a jelenségre a pragmatikai eltérésekről szóló 7. részben térek ki.

(6a) A: Remember our first date? The bowling alley? The loud guy?

B: *Oh God*.

(6b) A: Emlékszel az első randinkra? A tekepályán? A kornyikáló pasasra?

B: *Ó, rémes!* (A 101: 03.22.)

A 7. példában az egyik szereplő (A) háttéréről folyik a társalgás. A másik szereplő (B) az *Oh God* kifejezéssel a közelben álló emberekre tereli a szót. A megnyilatkozás fő funkciója a témaváltás, bár hordoz némi negatív attitűdöt. Ezért az *Oh God* elem a diskurzusban fatikus funkciót tölt be enyhe negatív érzelmi töltettel.

(7a) A: Yeah, mothers can be so cruel.

B: *Oh God*, there aren't people like this in Pittsburgh.

(7b) A: Az anyák néha olyan kegyetlenek!

B: *Ó, te jó ég!* Ilyen figurák nincsenek Pittsburghben! (OC 110: 33.38.)

5. A diskurzusban elfoglalt pozíció

A 1. táblázat a vizsgált indulatszók és indulati kifejezések forrásnyelvi diskurzusban elfoglalt pozícióját szemlélteti. A százalékos értékek után zárójelben szereplő szám adatok az adott elem előfordulását számszerűsítik.

1. táblázat

Az indulatszók és indulati kifejezések forrásnyelvi pozíciója

Indulatszó FNY-i pozíció	God	Oh God	My God	Oh my God	Összesen
Önálló megnyilatkozás	32,43% (12)	67,44% (29)	25% (1)	72,36% (55)	60,62% (97)
Önálló turnus	5,40% (2)	20,93% (9)	0	30,26% (23)	21,25% (34)
Turnus elején	8,10% (3)	30,23% (13)	25% (1)	28,94% (22)	24,37% (39)
Turnusba ékelten	8,10 % (3)	4,65% (2)	0	3,94% (3)	5% (8)
Turnus végén	10,81% (4)	11,62% (5)	0	9,21% (7)	10% (16)
Megnyilatkozásban	67,56% (25)	32,55% (14)	75% (3)	27,63% (21)	39,37% (63)
Megnyilatkozás elején	62,16% (23)	32,55% (14)	75% (3)	27,63% (21)	38,12% (61)
Megnyilatkozásba ékelve	5,40% (2)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	1,25% (2)
Összesen	23,12% (37)	26,87% (43)	2,5% (4)	47,5% (76)	100% (160)

A táblázat 1. oszlopa az 1. sorban feltüntetett indulatszók és kifejezések előfordulási helyét mutatja a forrásnyelvi szövegben. A félkövérrel szedett sorok az összesített eredményeket tartalmazzák, amikor az adott elem önálló megnyilatkozásként vagy pedig a megnyilatkozás részeként fordul elő. A táblázat 2–5. oszlopaiban szereplő számadatok arról adnak tájékoztatást, hogy az egyes indulatszók és kifejezések milyen gyakorisággal fordulnak elő a diskurzus adott pontjain. Az itt található százalékos értékek az adott nyelvi elem előfordulásának arányában értendők (*God*: 37 eset, *Oh God*: 43 eset, *My God*: 4 eset, *Oh my God*: 76 eset). A sötéttel satírozott sor az adott elem többihez viszonyított előfordulási gyakoriságát szemlélteti, míg az utolsó oszlop arról ad felvilágosítást, hogy a négy nyelvi elem milyen gyakorisággal szerepel a diskurzus adott pontjain.

Az utolsó összesített sorból megállapítható, hogy a vizsgált elemek közül az *Oh my God* indulati kifejezés szerepel a legnagyobb gyakorisággal (47,5%). Ezt követi az *Oh God* (26,87%) és a *God* (23,12%) megközelítőleg hasonló százalékos értékkel. A *My God* (2,5%) kifejezésre csupán négy példát találunk a szövegekben.

Az 2–5. oszlopokat szemlélve azt tapasztaljuk, hogy a *God* indulatszó gyakrabban fordul elő a megnyilatkozás részeként (67,56%), mint önálló megnyilatkozásként (32,43%). Jellemzően a megnyilatkozás elején játszik szerepet (62,16%), míg megnyilatkozásba ékelve csupán kétszer található (5,40%). Az *Oh God* és az *Oh my God* azonban inkább önálló megnyilatkozásként használatos (67,44% és 72,36%). Jellemzően önálló turnust alkotnak (*Oh God*: 20,93%, *Oh my God*: 30,26%) vagy pedig turnuskezdő elemként vesznek részt a diskurzusban (*Oh God*: 30,23%, *Oh my God*: 28,94%). A megnyilatkozások részeként alacsonyabb arányban fordulnak elő (*Oh God*: 32,55%, *Oh my God*: 27,63%). Ezekben az esetekben kizárólag a megnyilatkozás elején szerepelnek (*Oh God*: 32,55%, *Oh my God*: 27,63%). A *My God* indulati kifejezés olyan ritkán szerepel a vizsgált szövegekben, hogy nem célszerű következtetést levonni.

Az utolsó összesített oszlop adataiból arra következtethetünk, hogy a vizsgált elemek gyakrabban fordulnak elő önálló megnyilatkozásként (60,62%), mint a megnyilatkozásokban (39,37%). Önálló megnyilatkozásként jellemzően önálló turnust alkotnak (21,25%), vagy pedig a turnus elején kapnak szerepet (24,37%). A megnyilatkozások részeként túlnyomó százalékban a megnyilatkozások elején találhatóak (38,12%), míg megnyilatkozásba ékelve csak elenyésző arányban látunk példákat (1,25%).

A következőkben arra keresem a választ, hogyan változik a vizsgált nyelvi elemek célnyelvi pozíciója a forrásnyelvi szöveghez képest. Az eredményekből arra következtethetünk, hogy az indulatszók és kifejezések elhelyezkedése a forrásnyelvi szövegben hogyan befolyásolja a fordítói megoldásokat, valamint hogy a fordítók milyen jelentőséget tulajdonítanak az indulatszók funkciójának.

A forrásnyelvi megnyilatkozás hossza döntő szerepet játszik a filmszövegek fordításában, ugyanis a fordítók szótagszám és szómozgás alapján dolgoznak. Ez azt jelenti, hogy a célnyelvi megnyilatkozás általában nem lehet lényegesen hosszabb vagy rövidebb a forrásnyelvinél. Ez a tényező jelentősen befolyásolja a fordító mozgásterét, aki gyakran szembesül azzal, hogy a fordított szövegrész

hosszabbra sikerül a kelleténél. Ennek oka abban keresendő, hogy az angol szavak gyakran rövidebbek, illetve az angol beszédtempó gyorsabb, mint a magyar. A médium által támasztott korlátok leküzdése érdekében a fordítónak lehetősége nyílik megváltoztatni a forrásnyelvi elem célnyelvi pozícióját. Amennyiben a funkciót fontosnak ítéli, úgy összevonhat két megnyilatkozást, kihasználva a köztük lévő hosszabb-rövidebb szünetet. Így növelheti a rendelkezésre álló szótagszámot. Ha az adott nyelvi elem funkcióját nem tartja fontosnak, akár törölheti is a célnyelvi diskurzusból. Törlésen azok az esetek értendők, amikor a forrásnyelvi elem funkciója semmilyen módon nem jelenik meg a célnyelvi szövegben. A 8–10. példák a jellemző fordítói megoldásokat szemléltetik.

A 8. példában az indulati kifejezés pozíciója nem változik, a forrásnyelvi és a célnyelvi elem egyaránt a megnyilatkozás elején található. A 9. példában a fordító két forrásnyelvi megnyilatkozást von össze, kihasználva a köztük lévő rövid szünetet, míg a 10. példában a megnyilatkozás kezdő eleme törlésre kerül.

(8a) I'm so lost. *Oh my God*, I was looking for the bathroom [...].

(8b) Eltévedtem! *Te jó ég*, a mosdót kerestem [...]. (A 101: 26.20.)

(9a) *Oh God*. [szünet] That's him. How am I gonna stuff up the sink?

(9b) *Űaj, Istenem*, ez ő! Hogy dugítsam el ezt a lefolyót? (DH 101: 24.58.)

(10a) *God*, you see all that money in there?

(10b) Láttad, mennyi pénz fér bele? (CSI 108: 16.12.)

A 2. táblázat százalékos bontásban mutatja be, hogy a célnyelvi elemek pozíciója hogyan alakul a forrásnyelvi szövegben elfoglalt helyükhöz képest (ld. 1. táblázat).

2. táblázat
A célnyelvi elemek pozíciójának változása

FNY-i pozíció vált. / Indulatszó	God (37)	Oh God (43)	My God (4)	Oh my God (76)	Összesen (160)
CNY-i pozíció változtatás nélkül	62,16% (23)	81,39% (35)	100% (4)	93,42% (71)	83,12% (133)
Önálló megnyilatkozás	29,73% (11)	58,14% (25)	25% (1)	68,42% (52)	55,62% (89)
Önálló turnus	5,40% (2)	20,93% (9)	0% (0)	30,26% (23)	21,25% (34)
Turnus elején	8,11% (3)	25,58% (11)	25% (1)	26,31% (20)	21,87% (35)
Turnusba ékelten	8,11% (3)	2,32% (1)	0% (0)	2,63% (2)	3,75% (6)
Turnus végén	8,11% (3)	9,30% (4)	0% (0)	9,21% (7)	8,75% (14)
Megnyilatkozásban	32,43% (12)	23,25% (10)	75% (3)	25% (19)	27,50% (44)
Megnyilatkozás elején	29,73% (11)	23,25% (10)	75% (3)	25% (19)	26,87% (43)
Megnyilatkozásba ékelve	2,70% (1)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	0,62% (1)
CNY-i összevonás	0% (0)	4,65% (2)	0% (0)	3,95% (3)	3,12% (5)
Önálló megnyilatkozás	0% (0)	4,65% (2)	0% (0)	3,95% (3)	3,12% (5)
Turnus elején	0% (0)	4,65% (2)	0% (0)	2,63% (2)	2,50% (4)
Turnusba ékelten	0% (0)	0% (0)	0% (0)	1,31% (1)	0,62% (1)

Indulatszó FNY-i pozíció vált.	God (37)	Oh God (43)	My God (4)	Oh my God (76)	Összesen (160)
CNY-i törlés	37,84% (14)	13,95% (6)	0% (0)	2,63% (2)	13,75% (22)
Önálló megnyilatkozás	2,70% (1)	4,65% (2)	0% (0)	0% (0)	1,87% (3)
Turnusba ékelten	0%	2,32% (1)	0% (0)	0% (0)	0,62% (1)
Turnus végén	2,70% (1)	2,32% (1)	0% (0)	0% (0)	1,25% (2)
Megnyilatkozásban	35,13% (13)	9,30% (4)	0% (0)	2,63% (2)	11,87% (19)
Megnyilatkozás elején	32,43% (12)	9,30% (4)	0% (0)	2,63% (2)	11,25% (18)
Megnyilatkozásba ékelve	2,70% (1)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	0,62% (1)

A sötéttel satírozott sorok a fordító mozgásterére utalnak, a satírozás nélküliek pedig az elemek pozíciójára a célnyelvi szövegben. A 2–5. oszlopok mezői azt szemléltetik, hogyan alakul a célnyelvi elemek diskurzusban elfoglalt pozíciója a forrásnyelvhez képest az adott elem előfordulásának arányában, míg a 6. oszlop összesítve mutatja be mind a négy elem helyének alakulását a célnyelvi diskurzusban. A félkövérrrel szedett sorok mezői az adott elemekre vonatkozó összesített százalékos értékeket tartalmazzák.

Az adatokat az egyes indulatszók és indulati kifejezések tükrében vizsgálva azt találjuk, hogy a *God* esetében a célnyelvi pozíció 62,16%-ban változatlan marad, összevonásra nem kerül sor, viszont figyelemre méltó, hogy a célnyelvi törlést 37,84%-ban alkalmazzák a fordítók, a leggyakrabban akkor, amikor az elem a megnyilatkozás elején található. Az *Oh God* 81,39%-ban pozícióváltás nélkül kerül a célnyelvi szövegbe, összevonásra 4,65%-ban kerül sor, míg törlést 13,95%-ban tapasztalunk, főleg a megnyilatkozások elején (9,3%). A *My God* helye nem változik, bár erre nézve kevés adat áll rendelkezésre. Az *Oh my God* indulati kifejezésre 93,42%-ban jellemző, hogy célnyelvi pozíciója változatlan marad, összevonásra csupán 3,95%-ban, míg törlésre 2,63%-ban található példa.

A 6. összesített adatokat tartalmazó oszlopból megállapítható, hogy a vizsgált nyelvi elemek szituatív megfelelői a célnyelvi diskurzusban túlnyomó arányban ugyanazt a helyet foglalják el, mint a forrásnyelvben (83,12%). Önálló megnyilatkozások esetében ez az adat 55,62%, míg ha a vizsgált elemek megnyilatkozás részét alkotják, akkor 27,5%. Összevonás az esetek 3,12%-ban, törlés pedig 13,75%-ban fordul elő.

Az eredményekből arra következtethetünk, hogy a fordítók igyekeznek megőrizni az indulatszók és kifejezések funkcióját, hiszen az összesített adatok alapján (6. oszlop) törlésre csupán az esetek 13,75%-ban kerül sor.

A fordítói viselkedést befolyásolhatja az adott indulatszó és indulati kifejezés diskurzusban elfoglalt helye és szótagszáma. Ha az elem önálló megnyilatkozásként önálló turnust alkotva szerepel, akkor a fordítónak természetesen nincs más választása, mint hogy megtalálja a funkciójában megfelelő célnyelvi elemet, mivel törlés esetén néma szájmozgást látna a néző. A leggyakrabban a megnyilatkozás elején álló egy szótagú *God* kerül törlésre. Ennek oka abban keresendő, hogy a célnyelvi megfelelők több szótagból állnak, így a fordítónak bizonyos esetekben nincs más választása. A két szótagú *Oh God* is a megnyilatkozás elejéről vész el, de jóval kisebb arányban, vélhetően azért, mert szótag-

számban közelít a lehetséges célnyelvi megfelelőkhöz. A három szótagú *Oh my God* esetében elenyésző arányban a megnyilatkozás eleji törlés figyelhető meg.

Összességében tehát megállapítható, hogy a fordítók lényegesnek tekintik a vizsgált nyelvi elemek pragmatikai jelentésének kifejezését, tekintettel az alacsony arányban előforduló törlésekre. Erre valószínűleg csak azokban az esetekben kerül sor, mikor egyéb megoldás helyhiány miatt nem jöhet számításba.

6. Fordítói megoldások a diskurzusban betöltött funkciók tükrében

A megnyilatkozásokat kísérő pragmatikai interpretáció a megnyilatkozás logikai formája és a kontextus alapján bizonyos hatásokat kelt a hallgatóban (ld. Reboul és Moeschler 2005). A fordító feladata abban áll, hogy olyan célnyelvi megnyilatkozásokat hozzon létre, amelyek interpretációja olyan hatásokat kelt a célközönségben, mint az eredeti szöveg a forrásnyelvi közönségben. A következőkben azokat a fordítói megoldásokat tekintem át, amelyek segítségével a fordítók arra tesznek kísérletet, hogy az „ekvivalens hatást” elérjék.

A 3. táblázat a forrásnyelvi funkciók alapján számszerűsítve (százalékos érték, előfordulások száma) és példákkal illusztrálva mutatja be az indulatszók és kifejezések fordítására jellemző megoldásokat.

3. táblázat

Az indulatszók és indulati kifejezések fordítása a forrásnyelvi funkciók tükrében

		pozitív		negatív		semleges		össz.
E M O T Í V	vallási tartalmú indulatszó vagy kifejezés	16,24% (19)	Ó, Istenem/ Istenkém, Uramisten, Úristen, (Ó) te jó ég, Ó, atya ég, Ó szűzanyám	59,83% (70)	(Ó/Jaj) Istenem ,Jézus (Mária/Máriám), (Ó) Jézusom, Egek, (Te) jó(ságos) ég, Ó, egek, Atyám, (Ó) atya ég/ világ, Úristen, Uram- isten, Szentisten			77,06% (89)
	csak elsődleges indulatszó			2,56% (3)	Áh, Jaj			2,56% (3)
	másodlagos indulatszó vagy kifejezés teljes átalakítása	2,56% (3)	Még, még, Sikerült, Hát ezt nem hi- szem el	4,27% (5)	Könyörgöm, Jaj, ne, De hát, Annyira, Jaj, de ciki			6,84% (8)
	artikulálatlan hangsor	0,85% (1)		3,42% (4)				4,27% (5)
	törlés	0,85% (1)		9,40% (11)				10,25% (12)
	összes emotív	20,51% (24)		78,49% (93)				73,12% (117)

		pozitív		negatív		semleges		össz.
K O G N I T Í V	vallási tartalmú indulatszó vagy kifejezés	5,55% (1)	Jézus Mária	61,11% (11)	Ó, Istenem, Jézusom, (Ó te) jó(ságos) ég, Uramisten, Jézus Mária, Ó Jézusom, Uram atyám	22,22% (4)	(Áh), Iste- nem, Jó ég	88,88% (16)
	csak elsődleges indulatszó			5,55% (1)	Ó, jaj			5,55% (1)
	másodlagos indulatszó vagy kifejezés teljes átalakítása	5,55% (1)	(Ó), rémes					5,55% (1)
	összes kog- nitív	11,11% (2)		66,66% (12)		22,22% (4)		11,25% (18)
F A T I K U S	vallási tartalmú indulatszó vagy kifejezés			28% (7)	(Ó), Istenem, (Ó, te) jó ég, Egek, Jesz- zusom	4% (1)	Te, jó ég	32% (8)
	csak elsődleges indulatszó					8% (2)	Áh, Ó	8% (2)
	másodlagos indulatszó vagy kifejezés teljes átalakítása	8% (2)	(Ó),de... Naná	4% (1)	Jaj, de	8% (2)	Hisz, Szó- val	20% (5)
	törlés	4% (1)		20% (5)		16% (4)		40% (10)
	összes fatikus	12% 3		52% (13)		36% (9)		15,62% (25)
összesen	18,12% (29)		73,75% 118		8,12% 13		100% (160)	

A táblázat 1. oszlopa a forrásnyelvi elemek kommunikációs funkciók szerinti felosztását tartalmazza Ameka (1992) rendszere alapján (emotív, kognitív és fatikus). A második oszlop a jellemző fordítói megoldásokat mutatja be a forrásnyelvi kommunikációs funkciók tükrében, továbbá a táblázat tartalmazza a lehetséges magyar szituatív megfelelőket is. A feltüntetett funkciók mindig a forrásnyelvi elemek szerepére vonatkoznak, tehát a táblázatból arról kaphatunk információt, hogy a fordítók milyen célnyelvi elemekkel közvetítik az adott funkciót. A célnyelvi funkció esetenként változhat, erre a későbbiekben térek ki.

A táblázat első sora pozitív, negatív és semleges érzelmi töltet alapján differenciálja az emotív, a kognitív és a fatikus funkciókat. A táblázat mezőiben szereplő számadatok százalékos bontásban mutatják a jellemző fordítói megoldásokat. A számítás alapja nem az összes, hanem csak az adott funkcióban szereplő előfordulás (emotív: 117 adat, kognitív: 18 adat, fatikus: 25 adat). Tehát az értékek arról adnak felvilágosítást, hogy az egyes fordítói megoldások mennyire jellemzőek az adott funkcióban. Minden funkció utolsó sorában félkövérrel szedve szerepelnek az adott funkcióra jellemző összesített értékek.

A táblázat sötéttel satírozott legutolsó sora összesítve tartalmazza a pozitív, negatív és semleges érzelmi töltetű elemek arányát az összes adatot figyelembe véve, míg az utolsó oszlopban a fordítói megoldásokra vonatkozó összesített számadatokat találjuk. A sötéttel satírozott mezők az adott funkció előfordulási arányát mutatják be a teljes minta tükrében.

Az utolsó sorból megállapítható, hogy a forrásnyelvi elemek túlnyomó arányban negatív érzelmeket fejeznek ki (73,75%). A pozitív (18,12%) és semleges (8,12%) emóciókat jóval kevesebb példa illusztrálja. A kommunikációs funkciókat vizsgálva szembeötlő a tisztán emotív funkció dominanciája (73,12%), míg a kognitív (11,25%) és a fatikus (15,62%) funkció kevésbé jellemző (ld. összesített oszlop, satírozott mezők).

A vizsgált elemek fordításában öt domináns fordítói megoldás különböztethető meg. A fordítás történhet (1) vallási tartalmú indulatszóval vagy kifejezéssel, (2) csak elsődleges indulatszóval, (3) a másodlagos indulatszó vagy kifejezés teljes átalakításával, amelynek következtében elvész a vallási konnotáció. Ekkor a forrásnyelvi és a célnyelvi megnyilatkozásnak nincs egyetlen közös nyelvi eleme sem (Klaudy 1999b: 148). A fordítói megoldások között jóval ritkábban ugyan, de szerepel (4) az artikulálatlan hangsorral történő fordítás, illetve (5) a forrásnyelvi megnyilatkozás törlése.

Az 1. fordítói megoldáson belül három különböző eljárás figyelhető meg: (1.a) szó szerinti fordítás (pl. *Istenem*) (1.b) a részleges átalakítás (pl. *Uram-isten*), vagy a (1.c) teljes átalakítás a vallási konnotáció megőrzésével (pl. *Te jószágos ég*).

Emotív (77,06%) és kognitív (88,88%) funkcióban a domináns megoldás a vallási tartalmú indulatszókkal, illetve kifejezésekkel történő fordítás, míg fatikus (32%) funkcióban ez a megoldás ritkábban szerepel. Mindhárom funkcióban jellemző, hogy a fordítók gyakrabban alkalmazzák a 1.b és az 1.c eljárást (részleges vagy teljes átalakítás a vallási konnotáció megőrzésével). Így a magyar szöveg jóval nagyobb variabilitást mutat, mint az angol. Az összes lehetséges variáció figyelembevételével azt tapasztaljuk, hogy az angol *God, Oh God, My God, Oh my God* elemeknek 15 különböző magyar vallási indulatszó és kifejezés felel meg (ld. 3. táblázat).

A 2. stratégiára (csak elsődleges indulatszóval történő fordítás) emotív (2,56%) és kognitív (5,55%) funkcióban találunk néhány példát (*Ó, Áh, Jaj*). A 11. példában a szereplő azon bosszankodik, hogy a kerékpározni tanuló gyermek elesik. Míg az angol szövegben az *Oh God* elsődleges és másodlagos indulatszó-kombináció szerepel, a magyar megnyilatkozásban a fordító csak elsődleges indulatszót használ.

(11a) *Oh God. Are you OK?*

(11b) *Áh! Jól vagy?* (DH 103: 22.46.)

Mindhárom funkcióban előfordul a 3. fordítói megoldás (a másodlagos indulatszó vagy kifejezés teljes átalakítása). Ez fatikus funkcióban a legjellemzőbb (20%), míg emotív (6,84%) és kognitív (5,55%) funkcióban ritkábban tapasztaljuk.

A következő két példa azt szemlélteti, hogy teljes átalakítással a fordítók megpróbálják kibontani és konkretizálni a forrásnyelvi megnyilatkozás pragmatikai jelentését. A 12. példában a szereplő jelentős összeget nyer a játékautomatán. Örömének a forrásnyelvben az *Oh my God* vallási tartalmú indulati kifejezéssel ad hangot, míg a célnyelvi szövegben a *Sikerült* megnyilatkozás az öröm okát jelöli meg. Hasonló megoldást látunk a 13. példában, amelyben a szereplő egy fénykép láttán zavarba jön. A forrásnyelvi *Oh my God* indulati kifejezés helyén a magyar szövegben a *jaj* elsődleges indulatszó és a *de* árnyaló partikula után a konkrét érzés szerepel.

(12a) *Oh my God!*

(12b) *Sikerült!* (CSI 102: 03.05.)

(13a) *Oh my God.* Oh, where did you get that?

(13b) *Jaj, de ciki!* Hogy került magukhoz? (CSI 104: 25.20.)

A teljes átalakítás során akár meg is változhat a forrásnyelvi megnyilatkozás domináns kommunikációs funkciója. A 14. példában a szereplő szexuális aktus közben emotív indulati kifejezést használ, amelyet a fordító konatív funkcióval rendelkező elemekkel helyettesít.

(14a) *Oh my God!*

(14b) *Még, még!* (DH 101: 36.09.)

Előfordul, hogy a forrásnyelvi emotív indulati kifejezés helyén a célnyelvi diszkurzusban performatív ige szerepel. Ezt szemlélteti a 15. példa, amelyben a menekülő szereplő örült rettegésének a forrásnyelvben az *Oh my God* indulati kifejezéssel ad hangot, míg a fordító a *könyörgöm* illokúciós erőindikátor (Searle 1969) szerepét betöltő performatív igével kísérel meg hasonló érzelmi hatást elérni.

(15a) *Oh my God, help me!*

(15b) *Könyörgöm, segítsenek!* (CSI 107: 00.38.)

Figyelemre méltó megoldás, amikor a fordító az indulatszó vagy kifejezés pragmatikai jelentését nyomatékosító funkcióval rendelkező célnyelvi elemekkel közvetíti. A magyar nyelvben ilyeneknek tekinthetjük például a *de* árnyaló partikulát, az *annyira* fok- és mértékhatározót, valamint a *naná* igenlő értelmű mondatzót. A 16. példában a szereplő azt ecseteli, hogy neheze érik arab nyelven telefonbeszélgetést folytatni. Az angol indulatszó a gyenge nyomatékosító töltet mellett jobbra fatikus turnuskezdő funkciót tölt be. A fordító az elsődleges indulatszó (*jaj*) és az árnyaló partikula (*de*) használatával az emotív funkciónak ad hangot. A 17. példában a beszélő a *God* indulatszó segítségével fejezi ki saját viselkedésével kapcsolatos elégedetlenségét. A fordító ezt a negatív emóciót az *annyira* fok- és mértékhatározóval kísérel meg érzékeltetni. A 18. példában a két szereplő között fatikus társalgás alakul ki a különböző tévécsatornákról.

Az *Oh my God* indulati kifejezés az enyhe pozitív érzelmi töltet mellett fatikus turnuskezdő elemként kategorizálható. A fordító a *naná* mondatszó segítségével próbál hasonló hatást kelteni.

(16a) *God*, I hate this.

(16b) *Ńaj, de* utálok! (A 101: 08.25.)

(17a) *God*, I hate when I get that way.

(17b) *Annyira* utálok, amikor ilyen vagyok. (DH 103: 12.25.)

(18a) A: Do you ever watch ESPN classics?

B: *Oh my God*, I love ESPN classics.

(18b) A: Szoktad nézni a Sport Klasszikot?

B: *Naná*, imádom a Sport Klasszikot! (OC 111: 18.58.)

A 19. példában az egyik szereplő (A) barátnője (B) aggodalmát igyekszik eloszlatni, aki attól tart, hogy barátja már nem szereti. A *God* indulatszó hangsúlytalan, alig hallható, ezért érzelmileg semlegesnek tekinthető. Éppen ezért funkciója inkább fatikus, mivel a turnuskezdést és a részleges témaváltást segíti. A magyar szövegben a *hisz* árnyaló partikula a bizonygatás kifejezésére alkalmas.

(19a) A: Still hasn't called you back? He was in lock-up. Maybe he is into dude stuff.

B: [laughing]

A: *God*, he loves you. He got in a fight and burnt a house down over you [...].

(19b) A: Még nem hívott vissza? A sitten volt. Lehet, hogy bebuzult?

B: [nevet]

A: *Hisz* odavan érted. Verekedett és felgyújtott egy házat miattad [...]. (OC 103: 38.03.)

A fentiekben bemutatott egyes fordítói megoldások az explicitáció folyamatára is utalhatnak (ld. 12–13. példák), hiszen az esetleges használatbeli eltérések miatt a forrásnyelvi elem által előhívott pragmatikai jelentés nem biztos, hogy ugyanazt a hatást idézné elő a célnyelvi közönség számára. A teljes átalakítással a fordító explicitálja a megnyilatkozást, tehát megpróbálja világosabbá, egyértelműbbé tenni (ld. Klaudy 1999a: 118).

A 4. fordítói megoldás (fordítás artikulátlan hangsorral) kizárólag emotív funkcióban fordul elő. Az angol nyelvű dialógusokra jellemző, hogy a fizikai fájdalom vagy a szexuális öröm az *Oh my God* indulati kifejezés elemeinek valamilyen kombinációjában jelenik meg. A célnyelvi szövegben ugyanez a hatás artikulátlan hangokkal is elérhető (4,27%), bár erre nézve kevés példa áll rendelkezésre. Kognitív és fatikus funkcióban ez a megoldás nyilvánvalóan nem szerepelhet.

Ahogy azt már az 5. pontban kifejtettem, a fordítók igyekeznek közvetíteni a forrásnyelvi indulatszavak és kifejezések funkcióját, így a törlés a teljes min-tára nézve kevésbé jellemző. A jelenséget funkciók szerint vizsgálva azonban azt tapasztaljuk, hogy a törlés fatikus funkcióban jelenik meg a legmarkánsabban (40%). Úgy tűnik, hogy a szótagszámokkal küszködő fordítók hajlamosabbak törölni ezeket a gyenge vagy semleges érzelmi töltetű diskurzusszervező elemeket. Kognitív funkcióban törlésre egyáltalán nem található példa, valamint emotív funkcióban is kevésbé jellemző (10,25%). Ha mégis így történik, az érzelmi hangulat a megfelelő intonációval kompenzálható.

7. Pragmatikai eltérések

Az indulatszók és kifejezések fordítása során olykor előfordul, hogy adott kontextusban több-kevesebb eltérés mutatkozik a forrás- és a célnyelvi elem pragmatikai jelentése között. Leggyakrabban az érzelmek különböző árnyalatai között tapasztalható eltolódás. A 20. példában az édesanya síró csecsemője miatt aggódik. Míg a forrásnyelvben az emotív indulati kifejezés aggodalmat és elkeseredettséget fejez ki, addig a célnyelvben bosszúságot. A téves inferenciához az is hozzájárulhat, hogy a fordító a forrásnyelvi semleges *cry* igét a magyar *bömböl* igével helyettesíti, amely szintén a bosszúság konnotációját hordozza. Hasonló esetet találunk a 21. példában is. Az egyik szereplő megijed a váratlanul megjelenő társától. A forrásnyelvi ijedtség a célnyelvben bosszús meglepetésként hat.

(20a) *Oh my God!* How long has she been crying?

(20b) *Ó, Jézus Máriám,* mióta bömböl már? (F 902: 17.08.)

(21a) *God!* You're like Ruth Gordon just standing there with a tennis root. Make a noise.

(21b) *Atya világ!* Tisztára mint Ruth Gordon. Csak állsz ott sóbálvánnyá válva. Szólalj már meg! (GG 101: 22.18.)

Szélsőséges esetben nemcsak a pragmatikai, de a szemantikai jelentés is változhat. A 22. példában a hölgy szereplő (A) váratlanul megcsókolja a barátját (B). A fordító a forrásnyelvi *Oh God* elemet a *jaj* elsődleges indulatszóval és a *ne* tiltószóval helyettesíti. Míg a forrásnyelvben a hölgy attól jön zavarba, hogy a cselekvést elvégezte, addig a célnyelvi szövegben a megnyilatkozás tétova ellenkezésnek hat.

(22a) A: *Oh God.* No.

B: Ah, what's happening here?

A: I like Seth Cohen.

(22b) A: *Jaj, ne!* Ne!

B: Elmondanád, mi folyik itt?

A: Kedvelem Seth Cohent. (OC 110: 35.06.)

Ritkábban bár, de arra is találunk példát, amikor az alapvető érzelmi valenciákban történik elmozdulás. A 23. számú példában a szereplő örömmel veszi tudomásul, hogy nyert a szerencsejátékban. A fordító megpróbálja explicitálni a forrásnyelvi indulati kifejezést, aminek következtében az öröm pozitív érzelme a csalódás és elkeseredettség negatív érzelmébe csap át. A jelenség ugyancsak szembetűnő a 24. példában, ahol a szereplő azt bizonygatja, mennyire tetszik neki a férje zongorajátéka. A fordító megőrzi a forrásnyelvi indulati kifejezést, de a tetszésnyilvánítás a magyar szövegben nemtetszésbe fordul. A téves inferenciához az *it's killing me* kifejezés fordítása is hozzájárul. Míg az angolban ez tetszésnyilvánítást fejez ki, addig a magyar fordítása (*megbolondulok*) azt implikálhatja, hogy a beszélőt bosszantja a zene.

(23a) *Oh my God!*

(23b) *Hát ez nem igaz!* (OC 103: 30.27.)

(24a) *Oh God! It's killing me!*

(24b) *Uramisten! Megbolondulok!* (GG 103: 30.26.)

Érdekes eset, mikor a forrásnyelvi elem két pragmatikai jelentést is implikál, azonban a célnyelvi megfelelő erre nem képes. A 25. példában a férfi szereplő megfélekedzik a megbeszél programról. Mikor a hölgy megjelenik az ajtóban, a férfi az *Oh my God* kognitív indulati kifejezéssel jelzi, hogy eszébe jutott a találka, míg a nő ezt az új ruhájára vonatkozó emotív tetszésnyilvánításként értelmezi. Bár a *Jézus Mária* a magyar nyelvben képes betölteni a kognitív funkciót, emotív tartalmát tekintve ebben a kontextusban inkább zavartságot, mint tetszésnyilvánítást fejez ki. Ezzel elvész a humor forrását is jelentő kettős pragmatikai jelentés.

(25a) A: So how is this for our big double date tonight?

B: *Oh my God!*

(25b) A: Na, jó leszek így a ma esti dupla randin?

B: *Jézus Mária!* (F 903: 06.15.)

A fenti példák elemzése után joggal merül fel a kérdés, hogy a pragmatikai eltérések oka a szinkronszínészek nem megfelelő intonációjában vagy pedig a fordításban keresendő-e. Ha egyszerűen csak intonációs problémáról van szó, akkor a jelenség vizsgálata nem tartozik a fordítástudomány érdeklődési körébe. Azonban elképzelhető, hogy a pragmatikai jelentésben azért következik be eltérés, mert a célnyelvi elem nem tudja betölteni a forrásnyelvi funkciót. A 22–23. példákban azt láttuk, hogy a fordító megpróbálja kibontani a forrásnyelvi indulatszó pragmatikai jelentését, amelynek következtében megváltozik a célnyelvi jelentés. Vajon a *faj, ne* (22. példa) vagy a *Hát ez nem igaz* (23. példa) megnyilatkozások kiejthetők olyan intonációval, amely nem idéz elő pragmatikai eltérést, vagy inkább arról lehet szó, hogy a fenti megnyilatkozások interpretációja eltérő hatást eredményez a célnyelvben?

A fordítók számos esetben célnyelvi indulatszóval vagy kifejezéssel oldják meg a fordítási problémát. De vajon a célnyelvben használt indulatszó vagy kifejezés alkalmas-e ugyanazon mentális állapot kifejezésre? Elképzelhető, hogy a magyar nyelvben az *Atya világ* (21. példa) inkább meglepetést, semmint ijedséget fejez ki, vagy a *Jézus Mária* (25. példa) nem ejthető ki olyan intonációval, amely kifejezné a megfelelő kognitív és emotív funkciókat. Ha a feltevés igaz, akkor ebből az következik, hogy a vizsgált indulatszók és kifejezések adott kontextusban eltérő funkciókkal és pragmatikai jelentéssel rendelkeznek a két nyelvben. A kérdésekre akkor tudunk megbízható válaszokat adni, ha autentikus célnyelvi szövegekben pontosan feltérképezzük az indulatszók és indulati kifejezések funkcióit és gyakoriságát, illetve megvizsgáljuk, hogy adott funkció és pragmatikai jelentés kifejezésére a célnyelv milyen egyéb lehetőségeket kínál. Ezen tudás birtokában pontosabban leírható, hogy milyenek a fordított szövegek, s miben térnek el az autentikus célnyelvi filmszövegektől. A forrásnyelvi, a fordított, illetve az autentikus célnyelvi szöveg alapján elvégzett empirikus kutatások eredményei pedig hasznosak lehetnek nemcsak a filmszövegek fordításában, de általában a dialógusfordítás oktatásában is.

8. Összegzés

Vizsgálatomban egy kisebb korpuszból nyert 160 adatot tartalmazó minta alapján feltérképeztem az *Oh my God* indulati kifejezés különböző variációinak fordítására jellemző megoldásokat a vizsgált nyelvi elemek diskurzusban elfoglalt helye és funkciója tükrében. Az első kutatási kérdést az eredmények alapján a következőképpen válaszolhatjuk meg: a vizsgált indulatszók és indulati kifejezések szituatív megfelelőinek diskurzusban elfoglalt helye az esetek túlnyomó részében nem változik a forrásnyelvi szöveghez képest. Célnyelvi összevonásra az esetek elenyésző százalékában látunk példát, míg a törlés sem gyakori jelenség. Ez utóbbira legtöbbször a megnyilatkozás elején álló *God* és *Oh God* elemek esetében kerül sor. Ez a fordítói viselkedés vélhetően a szótagszámokkal magyarázható. Az alacsony arányban előforduló törlésből valószínűnek látszik, hogy a szótagszámokkal küszködő fordítók általában fontosnak tartják a vizsgált nyelvi elemek pragmatikai jelentésnek közvetítését. Ebből arra következtethetünk, hogy ezek a látszólag perifériális elemek nem hagyhatók ki a célnyelvi szövegből.

A második kutatási kérdés tekintetében megállapítható, hogy a domináns fordítói megoldás emotív és kognitív funkcióban az ugyancsak vallási tartalmú indulatszókkal és indulati kifejezésekkel történő fordítás, míg fatikus funkcióban ez ritkábban szerepel. Az összes lehetséges variációt figyelembe véve azt tapasztaljuk, hogy a négy angol nyelvi elemnek összesen 15 magyar vallási tartalmú indulatszó és kifejezés felel meg, tehát a magyar szövegek ebben a tekintetben jóval nagyobb variabilitást mutatnak. Az egyéb fordítói megoldások, mint a teljes átalakítás, az artikulálatlan hangszóval történő fordítás és a törlés jóval kisebb arányban fordulnak elő. Ez utóbbi főleg fatikus funkcióban figyelhető meg, ami azzal magyarázható, hogy a fordítók szükség esetén hajlamosak

törölni ezeket a gyenge pozitív, negatív vagy éppen semleges érzelmeket hordozó, javarészt diskurzusszervező elemeket.

A teljes átalakítások között néhányszor tetten érhető az explicitáció jelensége is, amellyel a fordító vélhetően a nyelvi kódot kísérő pragmatikai következtetési folyamatot könnyíti meg a befogadó számára. A nézőre háruló kognitív teher eltávolításával a fordító egyértelművé teszi a megnyilatkozás pragmatikai jelentését.

A vizsgálat eredményei alapján rámutattam néhány pragmatikai eltérésre is, amikor a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg – feltevésem szerint – eltérő pragmatikai jelentést implikál. Kereshető az ok a szinkronszínész nem megfelelő intonációjában, de abban is, hogy a célnyelvben használt szituatív megfelelő vagy megnehezíti az inferenciális folyamatot, vagy éppen eltérő inferenciákhoz vezet.

A továbbiakban szükségesnek tartom jelen kutatási eredmények egy nagyobb korpuszon történő tesztelését, valamint párhuzamos magyar korpusz összeállítását, amelynek vizsgálatából megállapítható, hogy jelen kutatás tárgyát képező nyelvi elemek hogyan viselkednek autentikus magyar filmszövegekben.

A fentiekből megállapítható, hogy ezek a látszólag egyszerű nyelvi elemek is komplex probléma elé állítják még a tapasztalt fordítókat is. Éppen ezért fontos, hogy az indulatszók és indulati kifejezések fordításának tanulmányozása a magyar fordítástudományi szakirodalomban is kiemelt helyet kapjon.

Irodalom

- Ameka, F. 1992. Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics* 18. 101–18.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J, Nolen-Hoeksema, S. 2003. *Pszichológia*. Budapest: Osiris.
- Chaume, F. 2004. Discourse markers in audiovisual translating. *Meta* Vol. 49. No. 4. 843–855.
- Cuenca, M. J. 2006. Interjections and pragmatic errors in dubbing. *Meta* Vol.51. No. 1. 20–35.
- Huddleston, R., Pullum, G. K. 2000. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firjda, N. H. 1986. *The Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiefer F. 2007. *Jelentélmélet*. Budapest: Corvina.
- Klaudy K. 1999a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Kugler N. 2000. A mondatszók. In: Keszler B. (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 292–297.
- Matamala, A. 2007. The translation of *oh* in a corpus of dubbed sitcoms. *Catalan Journal of Linguistics* Vol. 6. 117–136.
- Norrick, N. R. 2007. Discussion article: Pragmatic markers, interjections and discourse. *Catalan Journal of Linguistics* Vol. 6. 159–168.
- Norrick, N. R. 2008. Interjections as pragmatic markers. *Journal of Pragmatics* doi: 10.1016/j.pragma.2008.08.005.
- Oatley, K., Jenkins, J. M. 2001. *Érzelmek*. Budapest: Osiris.
- Ranschburg J. (é.n.) *Félelem, harag, agresszió*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Reboul, A., Moeschler, J. 2005. *A társalgás cselei*. Budapest: Osiris.
- Searle, J. R. 1969. *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szikszainé Nagy I. 2004. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Takács I. 2006. Az érzelem. In: Juhász M., Takács I. (szerk.) *Pszichológia*. Budapest: Típotex. 81–99.
- Tsui, A. B. M. 1994. *English Conversation*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. 2003. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Zajonc, R. 2004. Érzelmek. In: Pléh Cs., Boross, O. (szerk.) *Bevezetés a pszichológiába*. Budapest: Osiris. 477–537.

Források

- Alias*. 1. évad. 2001. Touchstone Television. (Magyar szöveg: Németh Renáta) [A]
- Crime Scene Investigation: CSI*. 1. évad. 2000. CBS Paramount Productions (Magyar szöveg: Gila Zsuzsa) [CSI]
- Desperate Housewives*. 1. évad. 2004. Buena Vista Home Entertainment, Inc., Touchstone Television. (Magyar szöveg: Simon Nóra) [DH]
- Friends*. 9-10. évad. 2003. Warner Brothers. (Magyar szöveg: Liszkai Szilvia) [F]
- Gilmore Girls*. 1. évad. 2000. Warner Brothers. (Magyar szöveg: Galadics Anna) [GG]
- Grey's Anatomy*. 1. évad. 2005. Buena Vista Home Entertainment, Inc., Touchstone Television. (Magyar szöveg: Tóth Enikő) [GA]
- Lost* 1. évad. 2004. Touchstone Television. (Magyar szöveg: Vajda Evelin) [L]
- Orange County* 1. évad. 2003. Warner Brothers. (Magyar szöveg: Takács Emőke) [OC]